

חופש הפרט והחובה להשיב לשאלוני הלמ"ס

מאת

פרופ' שלמה יצחקי, הסטטיסטיקן הממשלתי

פקודת הסטטיסטיקה, האם היא סותרת את חופש הפרט?

החברה המודרנית רואה בחופש הפרט ערך עליון שיש להגן עליו. עם זאת אין הוא ערך מוחלט; הוא סותר ערכים אחרים כגון הצורך של החברה בגיוס צבא כדי להגן על עצמה, הצורך לגבות מסים כדי לספק שירותים וכן הצורך במידע. אזרחים מתבקשים לספק מידע לרשויות רבות, למשרדי ממשלה וכיו"ב. פקודת הסטטיסטיקה מחייבת אנשים שנכללים במדגמי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס) לענות על שאלות שיש בהן משום חדירה לענייני הפרט. יתר על כן, היא רואה באי-השבה על שאלות הלמ"ס עבירה פלילית. מכאן, טבעי הדבר שישנם אנשים, ובהם משכילים, הרואים בחובה לענות על שאלונים אלו פגיעה בחופש הפרט.

סטטיסטיקה רשמית, לשם מה?

כל חברה זקוקה לתכנון וזאת על מנת להבטיח שהשירותים שהיא מספקת יינתנו בצורה יעילה. כך למשל, כאשר מתכננים מערכת כבישים, חיוני שלמתכננים יהיה מידע על כמות האנשים והמכוניות העשויים להשתמש בכביש, שאם לא כן, התועלת שבכביש לא תצדיק את עלותו. כאשר מתכננים מערכת בתי ספר יש צורך לקבל תחזית תלמידים שיזדקקו לבתי הספר וזאת כדי להבטיח שהם ייבנו במקומות שבהם ריכוזים גדולים של תלמידים. כאשר הממשלה מטילה מסים, או מחלקת קצבות, רצוי שתדע מי האנשים האמורים לשלם או לקבל כספים ומה רמת הכנסתם. מידע זה, המשמש בסיס לבניית תחזיות לתכנון, חיוני גם להליך הדמוקרטי מאחר שהוא מאפשר לאזרח לדעת האם החלטות הממשלה והרשויות

אכן משרתות את הציבור שלו הן אמורות לסייע או שהן תומכות בקבוצות אינטרסנטים צרות. זו הסיבה לכך שבכל מדינות העולם אוספים ומפרסמים סטטיסטיקה רשמית. הסטטיסטיקה הרשמית מיועדת לדווח למתכננים, לממשלה ולמבקריה מה הוא מצבה של החברה.

טיב הנתונים הנאספים, חשיבות האיכות!

פרט מהותי בנתונים הוא איכותם. דהיינו, המידה שבה הם מייצגים את האמת שאותה הם אמורים לשקף. נתונים לא מהימנים יביאו לידי כך שהמתכננים, למרות רצונם לשרת את האוכלוסייה בצורה נאותה, לא יוכלו לעשות זאת כיוון שהנתונים שבידיהם מוטעים. גם המתכנן הטוב ביותר עלול להקים את בית הספר במקום שבו אין תלמידים אם המידע שברשותו הוא שגוי. נתונים מהימנים חשובים גם לאזרח הרוצה לדעת האם פעולות שעשתה הממשלה אכן מקיימות את אשר הן מיועדות לבצע, לדברי הממשלה. על הנתונים הנאספים לייצג נאמנה את המתרחש. מכאן, איסוף נתונים המשקפים את האמת הוא אלמנט חיוני במערכת דמוקרטית. זו הסיבה שלשכות לסטטיסטיקה בעולם הן מוסדות בלתי תלויים והן עוסקות במדידה בלבד. הגבלת העיסוק למדידה בלבד נועדה להבטיח שלא יהיו שיקולים זרים באיסוף ופרסום הנתונים.

במה ייחודה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בהשוואה לחברות אחרות שעורכות סקרים?

השאלות הנשאלות על ידי הלמ"ס הן שאלות שהתשובה להן נחוצה לניהול משק מודרני. שאלות אלה אינן נשאלות על מנת לספק יצר רכילות או סקרנות של מישהו. השאלות המופנות לציבור על ידי הלמ"ס אינן משמשות אך ורק חוקר מסוים והן אינן מוזמנות על ידי גורם פרטי, מסחרי או אינטרסנטי באופן כלשהו. כל שאלה הנשאלת עברה בדיקה של מומחים שקבעו שהיא נחוצה לניהול התקין של המשק,

או לחלופין לצורך מתן תשובה לשאלות הנדרשות לקיומם של הסכמים בינלאומיים ולמחקרים הנערכים בחסות מוסדות ביו-לאומיים ובכללם האו"ם וקרן המטבע הבינלאומית.

המחוקק והלמ"ס:

על מנת לאסוף את הנתונים הנדרשים לניהולו של משק מודרני, ועל מנת לתת ייצוג הולם לכל הפרטים, נאלצים לפנות לאזרחים ולעסקים ולהטרידם בשאלות. המחוקק שהכיר בצורך חיוני זה, מחייב את האזרחים לשתף פעולה עם הלמ"ס. **במטרה להבטיח שלא יינזקו משיתוף פעולה זה, גרס המחוקק שאין להעביר לידי רשות אחרת נתון המאפשר את זיהוי המוסר.** מסיבה זו החוק מחייב את הלמ"ס לשמור כל נתון שנמסר לה בסודיות מוחלטת, והלמ"ס משקיעה מאמצים רבים על מנת לשמר על חשאינותם של הנתונים הנמסרים לה. על מנת להבטיח הגנה מוחלטת לאזרח, קבע המחוקק, וזאת בנוסף לדרישתו מהלמ"ס לשמור על חשאינות הנתונים המאפשרים זיהוי של פרט, שנתון הנמסר ללמ"ס אינו יכול לשמש כראיה נגד האזרח ואף לא כראיה בבית משפט. כלומר, גם אם עקב תקלה או רשלנות דלף המידע שנמסר על ידי אזרח ללמ"ס, הרי שבית המשפט מצווה להתעלם ממנו. כדי לא להטריד את כלל האוכלוסייה, וכדי לחסוך בעלויות, ניתן להשתמש בסטטיסטיקה המודרנית ולהסתפק במדגם של האוכלוסייה שיענה על השאלות.

חשיבות ההיענות מול משמעות הסירוב

גודל המדגם נקבע כהיקף המינימלי הנדרש כדי לענות באופן מהימן על השאלות. פרט במדגם כזה, אדם או עסק, מייצג קבוצה גדולה של פרטים אחרים שלא נכללו במדגם. מבחינה זו ניתן לראות בכל פרט שנבחר למדגם כמייצג ציבור שלם של אנשים הדומים לו. **סירובו של פרט שנבחר למדגם לענות על השאלות שמופנות אליו פוגע באותו הפרט וגם באחרים – אותם אזרחים שנבחר לייצגם.** אזרח שסירב להשתתף בסקר הוצאות המשפחה, לדוגמה, מנע מעצמו ומאחרים שאותם הוא מייצג את ההשפעה על הרכב סל התצרוכת על מדד המחירים לצרכן ובכך פגע בייצוגם של האחרים בשימושים הרבים המסתמכים על נתוני סקר הוצאות משק הבית, שתקצר היריעה מלמנותם.

על הפגיעה בייצוג האזרח את עצמו ניתן היה להשיב שרצונו של אדם הוא כבודו ויש לכבד את החלטת הפרט. בניגוד לכך, את הפגיעה של הפרט באחרים, בכך שמנע את ייצוגם בעצם סירובו להשתתף, אי אפשר להצדיק בעקרון חופש הפרט מאחר שחירות היא ערך עליון כל עוד לא נפגע חופש הפרט של האחרים. פגיעה זו של הפרט באחרים היא הסבר נוסף לכך שהחוק מחייב את האזרח לענות על שאלוני הלמ"ס.

ניתן לסלוח על אנוכיות כאשר אינה פוגעת בזולת, אולם לא כאשר היא פוגעת באחרים ומונעת את ייצוגם בנתונים המשמשים לבחינתה של השפעת המדיניות הממשלתית ושל השלכות התכנון הממשלתי והפרטי על האוכלוסייה.

לסיכום,

טובת החברה והדמוקרטיה מחייבות שהנתונים שמעמידה הלמ"ס לרשות האזרחים ולמוסדות השלטון יהיו נתונים נכונים. על מנת שלא להטריד את האוכלוסייה כולה כל הזמן מסתפקים במדגם שנבחר לייצג את הכלל. לאנשים הנבחרים למדגם ניתנה הזכות לייצג את הדומים להם בחברה, והמסרבים לנצל הזדמנות זו פוגעים מטעמי נוחות בייצוגם של האזרחים שאותם הם נבחרו לייצג. על מנת למנוע פגיעה זו בייצוג האזרחים האחרים מחייב החוק את הנשאלים להשיב על השאלות ורואה באי-השבה עברה פלילית. כדי להגן על מוסר הנתונים, קבע המחוקק שהנתונים שמפרסמת הלמ"ס לא יאפשרו את זיהויו של האדם שמסר אותם. בעימות בין טובת הכלל לאנוכיות הפרט, בחר המחוקק בטובת הכלל תוך הגנה על זכויות הפרט.